

Bartoňková, Dagmar

[Hägg, Tomas. The novel in antiquity]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1986, vol. 35, iss. E31, pp. 205-210

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109728>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

vycházející metodicky z Mommsena a podepřené autoritou Wissovy — nelze ovšem prokázat věcnými argumenty, protože podobnou „rozvážlivost“ můžeme najít i v jiných náboženstvích. Ostatně samy luperkalie — a nejen ony — onu „rozvážlivost“ nepotvrzují.

Na závěr publikace je připojen seznam literatury (165—170) a rejstříky (171—176). Celkově lze říci o Ulfově knize, že představuje velice seriózní pokus o vysvětlení jedné sporné otázky v římském náboženství. Autor tu opustil starou vyšlapanou cestu, která nikam nevedla, a zvolil novou, teoreticky sice známou, ale prakticky dosud nevyzkoušenou. Jeho postup se možná nesetká s jednoznačně kladným přijetím, ale to bývá osudem většiny nových myšlenek. Ulfova metoda není snadná, ale je aplikovatelná nejen na luperkalie. I v tom je význam této knihy, protože se může stát opravdovým impulsem pro další bádání.

Zdeněk Zlatuška

Stanisław Stabryła, *Antyczna teoria literatury*, Polska Akademia Nauk, oddział w Krakowie, Nauka dla wszystkich; Nr. 354. Ossolineum 1982, stran 68.

St. Stabryła, jeden z předních polských znalců antické literatury, publikoval nedávno v Ossolineu práci o řecké a římské teorii literatury. Autorovi se podařilo skloubit živé a poutavé podání nesnadného tématu s vědeckou fundovaností a přesností, jak jsme na to konečně zvyklí i z jeho dřívějších prací (připomeňme např. jeho spis *Funkcja noweli w strukturze gatunków literatury rzymskiej*, Ossolineum 1974, stran 205, recenzovaný námi ve SPFFBU E 22—23, 1977—1978, str. 301—303). Tím, že Stabryła vydal spisek v edici určené netoliko pro úzký okruh specialistů, ukázal cestu, hodnou následování nejen mezi polskými klasickými filology; v dnešní době, kdy klasické vzdělání všeobecně ustupuje, snaží se přiblížit výsledky seriózního vědeckého zkoumání co nejširšímu okruhu vzdělaného čtenářstva, aniž by sklouzl k šablonovitě zjednodušenému podání látky, jak se tomu zpravidla stává z pera neodborníků.

Stabryłowa publikace je rozdělena do 26 kratších úseků, z nichž kap. 1—4 jsou věnovány teorii literatury ve starém Řecku, počínaje narážkami u Homéra a Hésioda; důraz je samozřejmě kladen na Platóna a Aristotela, ale autorové pozornosti se těší i řecká literární teorie a kritika období helénistického. Čtenáře ovšem překvapí, že proti zmíněným čtyřem kapitolám o řecké literární teorii tu stojí 22 kapitol věnovaných teorii literatury u Římanů. Tato disproporcionalita je dána tím, že zatímco Stabryła zkoumá např. Platóna spolu s Aristotelem v rámci jedné kapitoly, věnuje často jednotlivým římským autorům — až po Luvenala — po samostatné kapitole a Ciceronovi pak dokonce dvě kapitoly. Z římských autorů, škol a literárních děl, zkoumaných Stabrylou, si zaslouží zvláštní zmínku kruh Scipiona Mladšího, M. Terentius Varro, spis *Rhetorica ad M. Herrenium*, Horatius, Quintilianus, Tacitus, ale i Martialis a Plinius Mladší. Do zvláštní, třebaže kratičké kapitoly je zařazen výklad o Persiovi a Petroniovi, které zde navzájem spojuje jejich satirické zaměření. Poslední dvě kapitoly si všimají římské literární teorie ve 2. stol. n. l. a poměrů ve 3. a 4. stol. n. l. Stabrylovo detailní rozdělení tématu napomáhá k snadné orientaci v recenzované práci, jež bohužel vychází bez poznámkového aparátu. V závěru je uveden přehled hlavních bibliografických údajů. Stabrylovu knížku jistě ocení pro její přehlednost a dobře utřibený materiál každý zájemce o antickou literaturu.

Dagmar Bartoňková

Tomas Hägg, *The Novel in Antiquity*, Basil Blackwell — Oxford 1983, stran 264.

Studiu antického románu byla věnována zejména v posledních dvou desetiletích v odborné literatuře mimořádná pozornost, do značné míry díky novým objevům, poskytujícím jak neznámé fragmenty již známých děl, tak fragmenty románů dosud zcela neznámých. U zrodu obsáhlé publikace švédského klasického filologa T. Hägga, profesora univerzity v norském Bergenu, stál jeho přednáškový pobyt v Kodani v roce 1974, za něhož se autor zabýval zvláště intenzivně problematikou antického románu. V recenzované práci (jde o anglickou, rozšířenou verzi, spis byl publikován ve švéd-

štině v roce 1980) se Hägg věnuje především rozboru otázek spojených s řeckým románem — podotýkáje, že tento často zůstával v literární historii ve stínu díla Petroniova a Apuleiova. Häggovu pozornost poutají zvláště dva nejstarší plně zachované řecké romány, tj. románové dílo Charitóna a Xenofóna z Efesu; podle autora totiž, chceme-li porozumět rozvinutému antickému románu helénistického i císařského období, musíme být nejdříve s to důkladně pochopit romány, jež představují vlastní počátek tohoto nového literárního druhu.

Häggova kniha není přitom určena úzkému okruhu specialistů, nýbrž — a to je tendence, se kterou se setkáváme v poslední době stále častěji — širšímu okruhu literárních historiků a literárních vědců, čímž se vysvětlují leckteré výklady obecnějšího charakteru (např. o helénistické společnosti, o jednotlivých literárních družích, jež měly vliv na formování románu apod.). Po stručné úvodní kapitole I. (str. 1—4), v níž se autor zamýšlí nad terminologickými otázkami, vztahujícími se k novému žánru i nad skutečností, jak antický román nalezl rychle velkou oblibu mezi čtenáři (svědčí o tom mimo jiné i množství papyrových fragmentů), přistupuje Hägg v rozsáhlé II. kapitole (str. 5—80), jež patří k stěžejním kapitolám celé knihy, k rozboru toho, co anglicky nazývá „the Ideal Greek Novel“. Tato kapitola je rozdělena do devíti pododdlů: Na prvním místě je věnována pozornost Charitónovu románu, jež bývá datován na základě nově objevených papyrových zlomků před rok 150 n. l. Hägg však přítom ve shodě s nejnovějšími výzkumy připouští, že jeho zrod lze snad klást již do 1. stol. př. n. l., tj. do doby předcházející „čistému atticismu“. Stejně jako u většiny následujících románů seznamuje autor čtenáře s obsahem a hlavními zápletkami celého díla, přičemž své výklady často dokládá řadou ukázek v anglickém překladu. Hägg sledává jisté podobnosti mezi Charitónem a klasickou řeckou literaturou (např. v dvojici přátel Chairea a Polycharma vidí obdobu přátel Achillea a Patrokla z Iliady); jako nejtypičtější rysy tohoto nejstaršího řeckého románu uvádí jednak psychologické mistrovství autora, jeho neobyčejný zájem o nitro člověka, urozeného i neurozeného, jednak Charitónovu rétoričnost a zájem o historii, což ovšem nijak neznamená, že se přesně drží historické skutečnosti, a autorovu zálibu v klasické mytologii a v citování Homéra. Proti B. P. Reardonovi a jiným badatelům, kteří Charitónovi vytýkali přílišnou sentimentalitu, podobnou oné nepřilžiš dálné z laciného čtení pro ženy a dívky, vyzdvihuje autor u Charitóna jeho velkou snahu o upřímnost.

Hägg, který — jak ještě uvidíme — probírá v recenzované publikaci dosti podrobně všechny dochované antické romány, si neklade za cíl detailní rozbor fragmentárně zachovaných památek tohoto žánru; je to vidět hned na str. 17—18, kde se v rámci kratičké jednostránkové podkapitoly vyrovnává s tak významnou památkou rané řecké románové tvorby, jako jsou zlomky románu o Ninovi. Přijímá jeho datování do roku 100 př. n. l.; otázkou, zda jde vskutku o typické dílo řeckého eroticko-dobrodružného románu či o dílo s pseudohistorickými tendencemi, jako byl např. román o Alexandrovi, pokládá zatím vzhledem k zlomkovitému doložení díla za otevřenou. Stejně stručně se věnuje i zlomkům románu o Sesonchósisovi a o Parthenopé a Métiachovi. Věnuje však náležitou pozornost konfrontaci literárních fragmentů o Parthenopé a Métiachovi s dochovanými mozaikami z okolí syrské Antiochie z 2. stol. n. l.

Značná pozornost je u Hägga zato věnována románu Efesiaka od Xenofóna z Efesu. Román je kladen do 2. stol. n. l. a jsou v něm shledávány výrazné stopy vlivu Charitónova (četné společné motivy, podobná frazeologie); připomíná se však zároveň, že v Xenofónovi lze stěžejně nalézt doklady hlubšího autorova zájmu o lidské nitro a že charakteristika jednotlivých postav je tu mnohem stereotypnější než u Charitóna. Xenofónův román je přeplněn událostmi (líčení dobrodružství protagonistů, ač velmi četných a rozmanitých, zabírá sotva polovinu rozsahu Charitónova románu), což nutně vede k nevyrovnanosti díla. Podle Häggova mínění se autorovi nedostávalo vypravěčského talentu — jeho styl je ve srovnání s Charitónem podstatně jednodušší. Rozdíly mezi Charitónem a Xenofónem z Efesu jdou však ještě hlouběji a zasahují i myšlenkovou stránku díla. Jednou z bybných sil u Xenofóna je náboženská víra. Setkáváme se zde s nejrůznějšími božstvy, uctívanými v autorově době (efeská Artemis, rhodský Hélios, egyptská Isis), zatímco u Charitóna mají božskou funkci spíše jen literární personifikace Lásky, Náhody apod. Za zatím neprokázané pokládá Hägg dohady, zda autor dostal své jméno podle historika Xenofóna, jež ovlivnil jak jeho vlastní tvorbu, tak i Charitónovu, nebo zda přídomek „Efes-

ký“ označuje původ autora, či prostě jen souvisí s dějem románu, jež se začíná i končí v tomto maloasijském městě.

Následující oddíl kapitoly je věnován Iamblichovu spisu *Babylóniaka*, kladenému do 2. stol. n. l. Jde o spis — původně snad o 16 knihách —, který se nám dochoval kromě několika fragmentů jen ve výtahu pořízeném v 9. stol. Fótiem a pak ve významném díle byzantské lexikografie, zvaném *Suda* (10. stol.). O autorovi Hägg soudí, že nebyl řeckého původu, nýbrž že šlo o pravého „orientálce“ (podobně se soudí, že *Achilleus Tatios* byl Egyptan, *Héliodóros* Syřan), a ve shodě s tím shledává velký rozdíl v pojetí barbarů žijících v Babylónu a prezentovaných Charitónem a mezi nefalšovanými orientálci Iamblichovými. Na rozdíl od Charitóna je zde prolito příliš mnoho krve, oblíbeným motivem je sebevražda, velkou zálibu nachází autor v magii.

Na řadu přichází rozbor románů ovlivněných již druhou sofistickou (Hägg ve shodě s moderními pracemi neuznává vliv druhé sofistiky na samotný vznik řeckého románu). Jde o vysoce individualistická díla a jak autor zdůrazňuje, také čtenáři těchto děl jsou jiní, vyžadující daleko rafinovanější četbu než jejich předchůdci. První z těchto románů, *Longův příběh Dafnida a Chloé*, datuje Hägg na konec 2. stol. n. l. a připomíná, že vedle ústřední dvojice je zde neméně důležitým akterem příroda, jež v Longově podání představuje pro mladý pár zdroj všeho — života i moudrosti a lásky. Tento pastýřský román je u Hägga označován jako „prozaický překlad helénistické bukolické poezie“; Longos pro něj čerpal především u Theokrita (srov. k tomu již Rohde), nevyklučuje se však ani vliv Vergiliův. Také v tomto případě obrací Hägg pozornost k paralelním dokladům výtvarného umění (v tomto případě jde o nástěnné malby z římských vil z 2. stol. n. l.). Rezerovane se však autor staví k názoru M. Mittelstadta, podle něhož Longos pouze literárně zpracoval existující již výtvarné tvory. Jak tvrdí Hägg, v takovém případě by muselo jít o dílo statického charakteru, což je představa, která se na Longův román nehodí.

Dalším z mladších řeckých románů je dílo *Achillea Tatia*, datované do posledních let před rokem 200 n. l. Zatímco u Charitóna, Xenofóna Efeského a Iamblicha tvořily odloučené a znovu se shledávající páry protagonistů manželské dvojice, u *Achillea Tatia*, ale i u Longa a *Héliodóra* dochází k sňatku teprve po přestávách dobrodružstvih. Autor tento rozdíl zdůrazňuje a nadto dochází k závěru, že v řeckých románech obecně — na rozdíl od *Petronia* a *Apuleia* — nenacházíme scény pornografického charakteru, nýbrž že se tu spíše zdůrazňuje duchovní stránka vzájemného vztahu mezi mužem a ženou — třebaže u některých autorů nebyla hlavním hrdinům vzdálená ani fyzická láska. (Dodejme však ihned, že se odvážnější momenty objevují v nově nalezeném fragmentárním románu *Foinikika* od *Lolliana* i ve zlomku o *Joláovi*.)

I *Achilleus Tatios* ovládá umění charakterizace jednotlivých postav, proti Charitónovi se již setkáváme s vnitřním vývojem hrdinů (u Charitóna dochází ke změně protagonistů pod vlivem změnéné vnější situace). Někteří badatelé se domnívali, že román *Achillea Tatia* byl míněn jako parodie na vážný románový příběh, snad na *Héliodórovo* dílo. Chronologie obou románů však tento vztah vylučuje (*Achilleus Tatios* 200 n. l. — *Héliodóros* 2. pol. 4. stol. n. l.). Hägg sám připouští, že román mohl být psán s jistou dávkou ironického autorova odstupu vůči hlavnímu hrdinovi.

Nejkomplikovanějším z doposud probíraných románů jsou *Aithiopika* od *Héliodóra*. Jejich hlavním modelem je Homér, vypravování je přeneseno do 3. osoby, a v tom byl pak *Héliodóros* následován mnoha dalšími autory. *Aithiopika* — poslední z řady řeckých milostných románů — se stala pro budoucí pokolení klasickým dílem, podle Hägga však byly ambice autora větší nežli jeho skutečné možnosti; o *Héliodórovi*, jenž měl být údajně křesťanským biskupem, kolovala pověst, že když byl kárán pro špatný vliv svého románu na mládež a když mu bylo dáno na vybranou buď zničit dílo nebo se vzdát své kariéry duchovního, zvolil prý druhou z obou eventualit. K datování tohoto románu do 2. pol. 4. stol. n. l. se Hägg staví skepticky.

Poslední část kapitoly se pak stručně obírá byzantskými romány, v nichž našly ony antické řecké románové skladby s odstupem 800 let své pokračování (prozaický román *Eustathia Makrembolita* a tři veršované romány, jejichž autory byli *T. Prodromos*, *K. Manasses* a *N. Neugenianos*); tato díla se opírala především o *Héliodóra* a *Achillea Tatia*. Podobně jako jejich antické vzory byly i tyto romány zasazeny do pohanského prostředí. Zdá se, že našly mezi čtenáři velké rozšíření, třebaže je jejich jazyk — knižní řečtina, odlišná od hovorového jazyka — činil hůře přístupným pro nejširší vrstvy.

Kapitola III. (str. 81—108) pojednává o společenském pozadí vzniku antického románu a o jeho prvních čtenářích. Autor je přesvědčeným zastáncem teorie, že se antický román zrodil již v helénistickém období — nikoli tedy až v období římském, jak se domnívala řada dřívějších badatelů, připouští ovšem, že zcela definitivní slovo tu mohou říci další případné objevy papýrů. Po úvahách o helénistické společnosti s důrazem na rostoucí význam jednotlivých měst helénistického světa, o rozvoji obchodu, cestování, ale i o pirátství, lupičství a o nových prvcích v helénistickém náboženství, věnuje Hägg jen krátkou subkapitolku (str. 87—90) vlastnímu zrodu románu, jsa zde hodně poplaven zvláště vlivu B. E. Perryho (srov. naši recenzi jeho práce ve SPFFBU E 16, 1971, str. 270—274), ale i B. P. Reardona. Zvláštní pozornosti si zaslouží Häggův výklad o antických čtenářích románů, jež v nás nutně vyvolává asociace s podobnými úvahami J. Ludvíkovského v jeho vynikající česky psané práci Řecký román dobrodružný, Praha 1925. Hägg se nedomnívá, že by byli romány šířili profesionální vypravěči, spíše šlo o profesionální pisáře či lidi podobných profesí, kteří působili ve venkovských městech nebo v rodinách bohatých statkářů, a ochotně předčítali i širšímu publiku. Dále autor zdůrazňuje, že román byl zjevně velmi oblíbenou četbou u žen (zatímco kdysi hérojská epika i pozdější drama byly mužskou záležitostí). Nabízí se hypotéza, říká Hägg, zda ženy nebyly také autorkami některých románů, neboť často se zde kladou stejné morální požadavky na muže jako na ženy, což v dřívějších „mužských“ žánrech nebývalo běžné, a sám navrhuje podrobit zkoumání úlohu sexu v řeckých románech — což by mimo jiné mohlo napomoci k řešení otázky autorství. Hägg zároveň polemizuje s Perrym a zčásti i s G. Highetem, pokud jde o jejich názor, že román byl určen v Řecku madým čtenářům. Podle Hägga tu nebyl vůbec rozhodujícím faktorem věk, nýbrž psychické založení čtenářů. Stran určení geografického místa zrodu románu, nesouhlasí Hägg s B. P. Reardonem a s J. W. B. Barnsem, že by tu byly měly rozhodující slovo vlivy Egypta, podle něho hrála rozhodující roli spíše helénistická města v Malé Asii, kde se v helénistické době ještě hledělo s jistou nostalgií k řecké literatuře 5. a 4. stol. př. n. l. Hägg kritizuje jednostrannou Merkelbachovu hypotézu, podle níž měl román své kořeny v náboženských mystériích; zdůrazňuje, že to ovšem neznamená, že by náboženské představy nehrály ve vývoji románů vůbec žádnou roli. Konečně v závěru III. kapitoly si autor všímá kulturního pozadí vzniku mladších řeckých románů, jež dosáhly díky druhé sofistice vysoké literární úrovně, ovšem byly již určeny poněkud odlišnému, a to vzdělanějšímu čtenářskému okruhu, jak již o tom byla shora řeč.

Tématem IV. kapitoly, nazvané „Literární původ románů“ (str. 109—124), se obírala dlouhá řada Häggových předchůdců — připomeňme již E. Rohda a E. Schwartz — a tak autor, opíraje se o výsledky předchozích bádání, probírá postupně vlivy epiky, zvláště Homéra, historiografie (srov. jeho výklady o Kýrúpaidei s názory J. Ludvíkovského), biografické tvorby, ale také fantastických vyprávění z cest („Reisefabulistik“); zastavuje se zejména u spisu Antonia Diogena o divech za Thúlou. Význam přiřkládá i působení erotické poezie helénistického období (zvl. Parthenia), přičemž podle našeho soudu až příliš stručně přechází drama, ať už jde o Eurýpida či o novou komedii reprezentovanou Menandrem.

V kapitole V., nazvané „Od historického románu po středověká lidová čtení“ (str. 125—153), se autor především věnuje vývoji pozdního antického románu o Alexandrovi od tzv. Pseudokallisthena (cca 300 n. l.), a tím se zjevně staví mezi ty badatele, kteří toto dílo považují za román (Perry toto stanovisko důrazně odmítá). Otázka autorství románu Hägga příliš nezajímá, ale zdůrazňuje tři zdroje Pseudokallisthenova díla pocházející z helénistického období, totiž Alexandrovu biografii, epistolografický román o Alexandrovi a předpokládanou existenci delších samostatných alexandrovských listů. Velmi krátké zamyšlení je věnováno odkazu tohoto románu ve středověké literatuře (z latinsky psané literatury uveďme verzi Julia Valeria z 4. stol. n. l. a další významnou verzi z 10. stol. pořízenou Leonem z Neapole). Mezi románovou literaturu počítá Hägg — aniž naznačuje, že jde o otázku mnoho diskutovanou (srov. opět odmítavé stanovisko Perryho nebo např. naší studii ve SPFFBU E 25, 1980, str. 223nn.) — tzv. Daréta Fryzského a Diktý z Kréty. V závěru kapitoly se Hägg obírá latinským románem Historia Apollonii regis Tyri, datovaným do 5.—6. stol. n. l. K otázce původu tohoto spisu, tj. zda šlo o originální skladbu římskou, či zda existovala řecká předloha, se staví nerozhodně; připomíná však jistě spojitosti s Xenofóntem Efeským.

Jak je vidět z následující, VI. kapitoly (str. 154—165), Hägg ve své práci neopomíjí

ani „křesťanský román“ a pod názvem „Noví hrdinové, apoštolové, mučedníci a svatí“ si všimá vyprávění o Pavlovi a Tekle, jehož tradici přirovnává k románu o Alexandrii. Odhaluje v tomto díle řadu asociací s řeckým románem a připomíná, že tu pod náboženským povrchem můžeme tušit i erotické motivy, neboť vztah mezi oběma protagonisty se nezdá být jen výlučně duchovního rázu. Autor má dojem, jako by se tu před námi zrod románu znovu opakoval (vznešený původ, cesty, žárlivost, rozloučení, shledání, utrpení, trest, feministické tendence atd.), ovšem v nové historické situaci, s novými cíli; i v tomto případě spatřuje mnoho rysů hovořících pro „ženský podíl“ na autorství, třebaže se tím dostává do rozporu s Tertullianem, jenž nás jako první upozornil na existenci tohoto díla. (Obhajování ženských zájmů v literárním díle nemusí ještě podle našeho soudu znamenat ženské autorství — srov. např. Euripidovy tragédie.) V křesťanské „románové“ literatuře se předmětem zájmu stávají i další apoštolové a svatí, život a činy apoštolů se začínají popisovat zhruba od 2. stol. n. l. a za dobu rozkvětu tu můžeme považovat 3. stol. n. l. Z papyrových nálezů naproti tomu vidíme, že obliba antické románové produkce nepřekračuje 2. stol. n. l. A v této souvislosti klade Hägg otázku, zda tu v obou případech nešlo o týž čtenářský okruh, jenž se nyní přeorientoval z helénistického románu na vyprávění o nových křesťanských hrdinech.

Za první skutečný křesťanský román pokládá Hägg až tzv. Pseudo-Clemens, třebaže i toto dílo je budováno na „pohanských“ základech (jistě reminiscence na Charitóna, ale najdeme i souvislosti s mladším spisem *Historia Apollonii regis Tyri*). Vyprávění probíhá v 1. osobě a dílo se dochovalo v řecké verzi pod názvem *Homiliai*, v latinské jako *Recognitiones*. Obě pocházejí ze 4. stol. n. l., avšak jsou odvozeny ze společného řeckého originálu z 2.—3. stol. n. l., pravděpodobně zvaného *Periodoi Petrou*; je zajímavé, že románové zápletky jsou více rozvinuty ve verzi řecké, zatímco v latinské verzi se klade větší důraz na Petrovy disputace. Podle Hägga byla původní verze, na rozdíl od pozdějších adaptací, určena především pohanským čtenářům — proto ona tehdy tolik oblíbená románová forma.

Na str. 164n. je konečně věnována stručná zmínka dalšímu vývoji hagiografické novelistiky (např. Barlaam a Joasaph), v níž převládají fiktivní elementy; své klasické podoby dosáhla ve 4. stol. n. l. a živě pokračování nalezla i ve středověku.

O římském románu, reprezentovaném Petroniovým dílem *Satyricon* (cca 65 n. l.) a Apuleiovými *Metamorfosami* (2. polovina 2. stol. n. l.), pojednává kap. VII. (str. 166—190). Zatímco u řeckých románů autor předpokládá alespoň na počátku, že byly předčítány nahlas širšímu kruhu posluchačů např. ve velkých venkovských usedlostech, u římských románů šlo již vesměs o vlastní osobní četbu kultivovaného čtenáře — nikoli tedy posluchače (Apuleius se obrací přímo na čtenáře slovy *lector, intende* a tu a tam ho oslovuje ve 2. os. sg. i během vyprávění). Podle Hägga mohla tato díla pro vzdělaného Římana oné doby představovat i jisté ospravedlnění pro jeho záliby oddávat se životním radovánkám a požitkům, vedoucím často až k sadismu a úchylným výstřednostem.

Umělecké kvality obou děl jsou mimo jakékoli pochyby a tak si autor klade především za úkol osvětlit historické a typologické souvislosti Petronia a Apuleia s řeckým románem, jež by nás — i přes mnohé odlišnosti — opravňovaly k užívání společného označení „antický román“.

Nejdříve věnuje Hägg pozornost dochovaným partiím z Petronia. Je ochoten věřit ve velký rozsah původního díla (20—24 knih), připomínáje Iamblichu s 16 či snad dokonce s 31 knihami a Antonia Diogena se 24 knihami. Problematičtější se mu však jeví odpověď na otázku, zda měly všechny knihy původního díla tak vysokou uměleckou úroveň jako ony dochované, neboť, podotýká, obvykle není náhodné, co se nám z římské literatury dochovalo a co upadlo v zapomnění. Pokud jde o originalitu spisu, jeho základní rysy připomínají sice řecké romány, avšak společnost, jíž nastávají zrcadlo, je ryze římská a i z literárního hlediska má spis tak specifický charakter, že se jeví jako produkt typicky římský. Hägg se konkrétně nezabývá otázkou, ke kterému literárnímu druhu lze *Satyricon* zařadit, konstatuje však značné souvislosti s římskou satirou a už varronovského či horatiovského typu. Dále autor shledává u Petronia i stopy římského mimu, naproti tomu rafinovanou erotiku čerpal podle něho Petronius z řeckých zdrojů, zvl. z milétské novelistické tradice (srov. vypravování o vdově z Efesu). Hägg předpokládá, že *Satyricon* nemělo být pouze satirou na římské společenské poměry, nýbrž také literární parodií na řecký idealistický ro-

mán. Dokud se mělo za to, že řecký román se jako takový zrodil teprve v císařském období, mohlo být oprávněné tvrzení některých badatelů, že *Satyricon* vzniklo zcela nezávisle na řecké románové produkci. Avšak klademe-li dnes počátky řeckého románu již do období helénistického, zdá se málo pravděpodobným, že by byl mohl autor tak vzdělaný jako Petronius zůstat zcela stranou jeho vlivu. Ve značné shodě s Walshem pak Hägg vypočítává některé motivy, které jsou společné Petroniovi i řeckému románu, třebaže s určitými dílčími diferencemi (cestování; zatímco u Řeků putuje mladý heterosexuální pár, u Petronia jde o společnost homosexuálních mladíků; moralizující tón řecký je často zaměněn za totální amorálnost, proti konvenčním zvykům stojí téměř absolutní svoboda a svévole); zatímco např. u Xenofóna z Efesu se děj rozvíjí pod záštitou Artemidy a u Charitóna je hlavní božskou silou Afrodité, u Petronia se vše odehrává ve jménu fallického božstva Priapa. — V této souvislosti se autor zmiňuje o unikátním papýrovém objevu, zlomku tzv. románu o Ioláovi. Jde o řecký text z 2. stol. n. l., jenž nám silně připomíná Petronia právě svým lascivním obsahem a narážkami — a stejně ovšem i jazykovou formou, v níž se střídají vulgarismy se spisovným jazykem. Zda je možné, že by byl býval řeckému autorovi vzorem sám Petronius, to si Hägg vzhledem ke krátkosti nově nalezeného fragmentu netroufá rozhodnout.

Ale ať už je Petroniovo dílo *Satyricon* originální římský výtvar či ne, Apuleiův román vychází v každém případě z řecké tradice. Východiskem tu byl burleskní příběh Lúkius neboli osel od Lúkia z Patrasu, jež římský autor rozvinul v román, přičemž teprve dodatečně řadu elementů z řecké románové tvorby (uvádějí se paralely s Charitónem a s Xenofóntem z Efesu). Hägg váhá, zda lze klasifikovat řecký příběh o Lúkiu jakožto pokus o román, či zda snad spíše nešlo o parodii na román. Potíže tu činí skutečnost, že dnes známe pouze zkrácenou verzi řeckého originálu, kdežto Apuleius znal ještě zřejmě celý originál. Při zkoumání problematiky přechodu od komických prvků k vážnému náboženskému vyznění románu, se Hägg přidržuje Walsh, a podobně jako on věnuje zvláštní pozornost vyprávění o Amorovi a Psýché. Tam u mnohem připomíná krásnou Kallirhoé z Charitóna, Venuše pak vzbuzuje jisté reminiscence na Mántu u Xenofóna z Efesu. Burleskní scény ze života bohů byly v tomto příběhu podle autora inspirovány alexandrijskou literaturou, četné motivy pak pocházejí z lidového vyprávění. Podobně jako u Petronia i zde Hägg zdůrazňuje stopy řecké erotické literatury, zvl. Milesiak, jež existovala i v latinském překladu, a právě jejich vliv spatřuje i v Apuleiově míšení sexu a magie.

Závěrečná VIII. kapitola (str. 192—213) je věnována ohlasu řeckého románu v pozdější evropské literární tvorbě, mimo jiné např. u Cervantesa, Racina, Goetha. Na str. 214—227 následuje obrazové suplementum „Dafnis a Chloe ve světle výtvarného umění“, kde se čtenář seznamuje s tímto typickým párem řeckého milostného románu ve 14 reprodukcích. V přídatku na str. 228—234 pojednává autor velmi instruktivně o pokroku v textové kritice v okruhu řeckých románů, poté na str. 235 až 250 následují podrobné bibliografické údaje o probíraných textech s bohatou odbornou literaturou. Konečně na str. 251—256 se setkáváme se seznamem ilustrací, jichž se nachází v knize 79 — celá Häggova publikace je totiž velmi bohatě dokumentována reprodukcemi rukopisů, vydání, mincí, soch, obrazů, mozaik či jiných památek, inspirovaných antickou románovou tvorbou.

Recenzovaná Häggova monografie je podložena důkladnou autorovou znalostí dnes již velmi rozsáhlé literatury o antickém románu. Hägg tu čtenáři předkládá souvislý systematický výklad o všech nefragmentárně dochovaných antických románech, a jeví-li se nám ojedinelé jeho výklady poněkud obecnější, pak je to způsobeno nejen jeho snahou o komplexní zachycení celého problému, ale i předpokladem, že knihu nebudou číst pouze specialisté v oboru antického románu. V každém případě jde o práci velmi záslušnou a dlouho očekávanou, k níž by snad v brzké budoucnosti měly přistoupit i podrobnější výklady o nově objevených zlomcích antických románů.

Dagmar Bartoňková